

De sectoren waar Nederland ‘zonder kan’

ANP & Getty

Volgens experts kosten de glastuinbouw, de vleesverwerkende bedrijven en de distributiecentra de maatschappij meer dan dat ze Nederland opleveren. Wat zeggen de cijfers over deze sectoren, en hebben ze nog een toekomst in Nederland?

Door **Tjerk Gualthérie van Weezel**

8 februari 2024, 05:00

‘We moeten een einde maken aan economische activiteit waarbij onder de werkelijke kostprijs wordt gewerkt.’ President van De Nederlandsche Bank Klaas Knot zette onlangs in het programma *Buitenhof* de zaken op scherp door expliciet drie sectoren te noemen: de glastuinbouw, de vleesverwerkende bedrijven en de distributiecentra.

En Knot is niet de enige die deze drie bedrijfstakken op de wipstoel zet. De commissie-Van Zwol schreef in haar rapport over de demografische ontwikkeling in Nederland dat het slim is de kassen, slachthuizen en distributiecentra de duimschroeven aan te draaien. ‘We zouden ons moeten afvragen of die sectoren een toekomst hebben in Nederland’, zei hoogleraar en commissielid Paul Scheffer in deze krant.

Schaarse capaciteit

Knot trekt een harde conclusie: ‘Ik wil niet zeggen dat je er niets aan hebt, maar ik zeg wel dat de maatschappelijke baten daar niet opwegen tegen de kosten.’ Voor de ‘werkelijke kostprijs’ kijkt hij naar de schaarste die Nederland inmiddels op zoveel vlakken parten speelt. Het gebrek aan goedkope arbeid, aan fysieke ruimte, de uitstoot van CO₂ en stikstof, en de druk op het elektriciteits- en wegennet.

Sectoren waarin nog vaak onder het minimumloon wordt gewerkt of die zeer afhankelijk zijn van fossiele subsidies, voegen naar de mening van Knot te weinig toe. Terwijl de drie genoemde sectoren wel serieuze kosten voor de samenleving met zich meebrengen.

De tijd dat banen schaars waren in Nederland en het dus logisch was om werkgelegenheid te stimuleren is inmiddels voorbij, benadrukt DNB in een toelichting. ‘Door de demografische ontwikkeling zijn niet de banen, maar juist de mensen schaars.’ Om de toekomstige welvaart in Nederland te garanderen, zou de overheid volgens Knot vooral bedrijven zoals ASML moeten koesteren. ‘Waar hoogwaardige kennismigranten werken, die een forse hoop belasting betalen.’

Het maakt nieuwsgierig. Wat zijn de harde cijfers over die drie sectoren, waar Nederland wel zonder zou kunnen? Hoe groot is hun beroep op de schaarse capaciteit in ons land? Hoe kijken zij zelf aan tegen hun nut voor de Nederlandse economie? En heeft de overheid eigenlijk wel instrumenten om die sectoren terug te snoeien?

• GLASTUINBOUW

Slurpt ruimte, energie en menskracht

‘Het is goed een debat te voeren over hoe wij in Nederland in de toekomst ons geld willen verdienen en hoe we onze ruimte daarvoor willen gebruiken’, zegt voorzitter Adri Bom-Lemstra van Glastuinbouw Nederland. ‘Maar dan wel met alle feiten op tafel.’

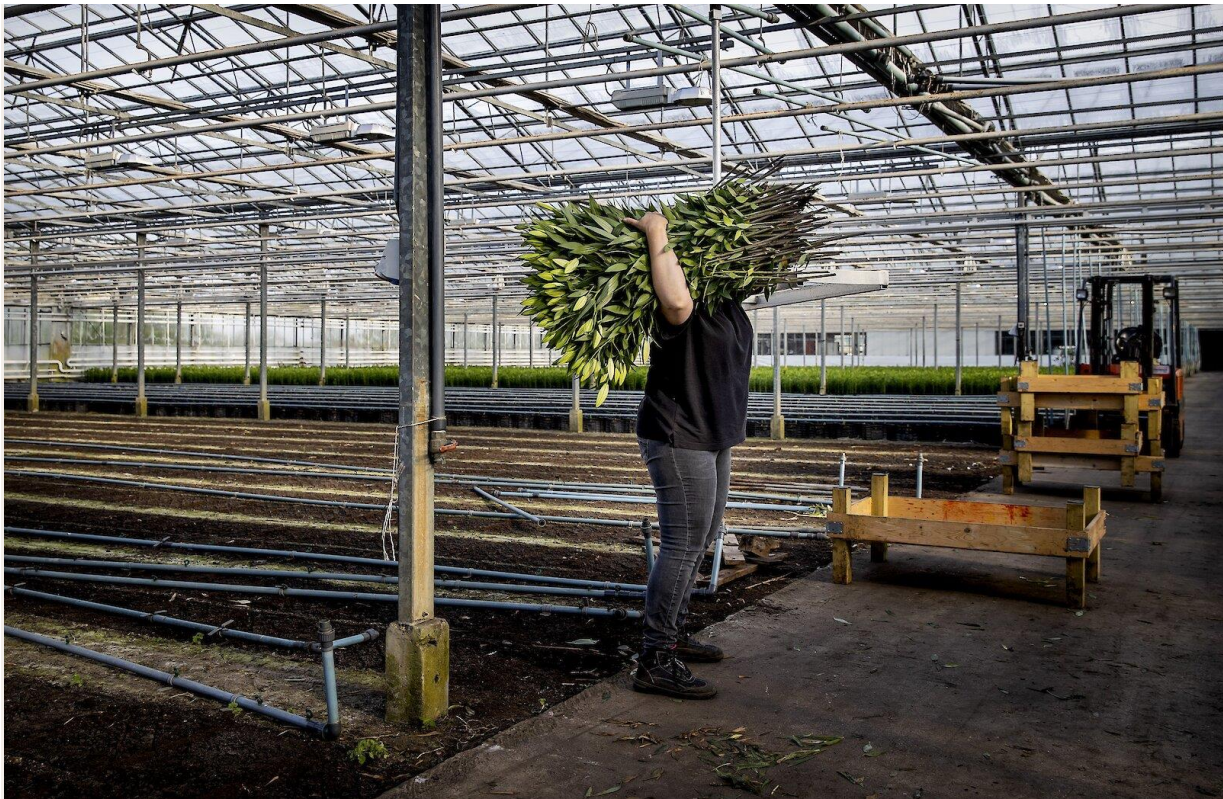
De feiten over Nederlandse kassen: ruim 10 duizend hectare van het Nederlands grondgebied is bebouwd met kassen, zo'n 0,2 procent van de totale oppervlakte. Een groot gedeelte van die grond ligt in het Westland, een zeer gewilde locatie in de Randstad.

Datzelfde Westland trekt door de glastuinbouw een wissel op omliggende gemeenten. Want van de 113 duizend mensen die op piekmomenten in de kassen werken, is meer dan de helft afkomstig uit het buitenland. Deze goedkope arbeidsmigranten brengen voor een belangrijk deel de nacht door in Haagse wijken, waar overbewoning van appartementen overlast veroorzaakt.

In Den Haag zijn velen dan ook behoorlijk klaar met de gemeente Westland, omdat die de huisvesting van arbeidsmigranten binnen de eigen gemeentegrenzen steeds dwarsboomt. Dat de gemeenteraad er onlangs besloot de Spreidingswet niet uit te gaan voeren, draagt daar nog eens extra aan bij. 'Dat is ook Holland op zijn smalst', zegt ook Bom-Lemstra. 'Daar zijn wij het als Glastuinbouw Nederland ook echt niet mee eens.'

Dat Nederland kon uitgroeien tot zo'n tuinbouwkampioen, is grotendeels te danken aan het tot voor kort beschikbare goedkope Groningse gas. Nog altijd is de sector goed voor eentiende van de nationale gasconsumptie. Daar zijn ook forse fossiele subsidies mee gemoeid, waaronder een verlaagd energietarief en een vrijstelling voor tuinders wanneer zij via hun eigen energie-installaties elektriciteit aan het net leveren.

Puur in euro's gemeten heeft de glastuinbouw jaarlijks zo'n 7,9 miljard toegevoegde waarde voor de economie, 1 procent van het bruto binnenlands product. Daaromheen is door de jaren heen een keten van bedrijvigheid ontstaan van grote zaadveredelaars, toeleveranciers, de Wageningen Universiteit, en handel en transport. Want van alles wat er in de Nederlandse kassen groeit, verdwijnt zo'n 85 procent naar het buitenland.

Leliekwekerij in Heerhugowaard.

Foto ANP

‘Wij voorzien daarmee een groot deel van West-Europa van voedsel, dat is toch ook toegevoegde waarde’, zegt voorvrouw Bom-Lemstra. Daar valt wel wat op af te dingen. Zo’n 45 procent van de bedrijven die bij Glastuinbouw Nederland zijn aangesloten, teelt bloemen. Bom-Lemstra: ‘Oké, maar als het oorlog is, kun je die kassen misschien voor groente gebruiken.’

‘Belangenverenigingen zetten natuurlijk graag de baten van hun sector in het zonnetje’, benadrukt milieu-econoom Corjan Brink, die bij het Planbureau voor de Leefomgeving onderzoek doet naar het ‘beprijzingstekort’ van verschillende sectoren. ‘Maar het gaat dus om de afweging van maatschappelijke baten én kosten. Veel van die kosten worden nu niet in rekening gebracht. Dat is het beprijzingstekort. Als de overheid dat wel gaat doen, zal er vanzelf een economische selectie plaatsvinden in Nederland.’

‘Echt hightech’

Binnen de glastuinbouw is er een heilig geloof dat er ook na scherpere beprijzing een fraaie toekomst lonkt. ‘Veel van onze kassen zijn al echt hightech’, benadrukt Bom-Lemstra. ‘Sommige worden al verwarmd met geothermie, en ze maken zeer efficiënt gebruik van

water.’ In de nabije toekomst zullen plukrobots een groot deel van de arbeidskrachten vervangen, voerspelt de voorvrouw.

Die innovatie biedt de staat ook een extra instrument om de groei of krimp van kassen te sturen. De sector is namelijk zeer afhankelijk van de overheid voor de randvoorwaarden die nodig zijn voor de kassen van de toekomst. Door het elektriciteitsnet te verzwaren bijvoorbeeld, of voor subsidies en vergunningen voor het aanboren van ondergrondse warmtebronnen en de leidingen die nodig zijn om die warmte te vervoeren.

- **VLEESVERWERKENDE INDUSTRIE**
Slecht voor mensen, dieren én het klimaat

‘Ruim 100 miljoen mensen uit 140 landen consumeren dagelijks vlees van Nederlandse makelij.’ Die zin prijkt trots op de website van de Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV). Per minuut worden er daarvoor in Nederland 4 koeien, 28 varkens en 600 vleeskuikens geslacht. Jaarlijks zet de sector ruim 10 miljard euro om. Er werken zo’n honderdduizend mensen in de ‘vleesketen’: van de boer tot de bouwer van slachtmachines, en van de veevervoerder tot de slager.

Ongeveer een kwart van al dat vlees belandt uiteindelijk in Nederland op het bord. De rest is voor de export. ‘Dat gaat de hele wereld over en daar zijn wij inderdaad trots op’, bevestigt voorzitter Laurens Hoedemaker van de COV. ‘Maar het is echt niet zo dat wij de hele wereld voeden met ons vlees. 80 procent van het vlees uit Nederlandse slachterijen wordt binnen een straal van 800 kilometer afgezet. De overige 20 procent bestaat bijvoorbeeld uit varkenssnuiten, -oren en -poten. Onderdelen die Nederlanders niet willen eten, maar in China veel geld opbrengen. Doordat we die goed verkopen, zijn onze karbonades hier weer goedkoper.’

In de discussie over demografie en toegevoegde waarde wordt vooral gesproken over de vleesverwerkende industrie, wat neerkomt op de slachthuizen en de groothandel in vlees. Daar werken zo'n 37 duizend mensen, van wie ongeveer eenderde arbeidsmigrant is. In de slachthuizen is net iets meer dan de helft van het personeelsbestand migrant. Afgelopen jaren haalden misstanden in de woon- en werkomstandigheden van deze veelal Oost-Europese uitzendkrachten regelmatig het nieuws. Het heeft het toch al niet al te beste imago van de slachtindustrie geen goed gedaan.

Er wordt al aan knoppen gedraaid om de sector netter te maken, benadrukt Hoedemaker. 'Het minimumloon gaat omhoog en er wordt gewerkt aan een keurmerk van de overheid rond huisvesting.' Hij is ook voor betere handhaving op naleving van alle regels. Het gevolg van hogere kosten van arbeid zal zijn dat er in slachterijen nog meer geautomatiseerd gaat worden, verwacht de COV.

Varkensslachterij in IJsselstein.

Foto ANP

De bepalende factor voor de toekomst van de vleessector in Nederland is de uitkomst van de stikstofcrisis. De Nederlandse slachterijen draaien immers vooral op vlees van dieren die in Nederland gefokt zijn. Mocht de veehouderij in Nederland onder druk van stikstofregels gaan krimpen, zoals volgens bijna elke stikstofkenner onvermijdelijk is, dan zal de vleesverwerkende industrie waarschijnlijk ook moeten afslanken.

Volgens milieu-econoom Brink zijn er juist in de landbouw heel wat ‘beprijzingstekorten’, zoals rond stikstof en broeikasgassen. Brink denkt dat door beprijzen of het opleggen van beperkingen via regulering een meer duurzame veehouderij kan ontstaan. Daarbij heeft een aanpak op minimaal Europees niveau de voorkeur, om oneerlijke concurrentie en verplaatsing naar andere landen te voorkomen. Vlees zal hierdoor wat duurder worden, wat kan leiden tot minder consumptie ervan, wat op zich gunstig is voor verdere vermindering van de milieudruk.

• **DISTRIBUTIECENTRA**

Verdozing en uitbuiting van arbeidskrachten

Landschapsarchitect Adriaan Geuze muntte in 2018 het begrip ‘verdozing van het landschap’. Zo’n 0,15 procent van Nederland is nu bestemd voor ‘logistieke activiteiten’. Dat lijkt niet veel, maar de impact van de enorme distributiecentra die de laatste decennia als paddestoelen uit de grond schieten, is groot. De afgelopen vijftien jaar slokten de hallen rond de 3.000 hectare op, een gebied dat ruim veertig keer zo groot is als de Efteling.

Niet alleen de oppervlakte, ook het aantal mensen dat in ‘warehousing’ werkt, is indrukwekkend. Het gaat om zo’n 400 duizend arbeidskrachten, becijfert Stec Groep, een adviesbureau dat geldt als een van de belangrijkste bronnen over logistiek vastgoed in Nederland. Van hen werkt zo’n 80 procent via een uitzendconstructie. Hoeveel van hen als arbeidsmigrant in Nederland zijn, is niet direct bekend. Maar dat het er zeer veel zijn, is wel duidelijk. In een recent rapport concludeert de arbeidsinspectie dat regels en wetten rondom arbeid en veiligheid in de distributiecentra veelvuldig worden overtreden. De huisvesting legt ook hier een grote druk op omliggende gemeenten.

De hallen en de getallen zijn zo groot dat het logisch lijkt Nederland te typeren als het pakhuis van Europa. Maar dat blijkt in de praktijk eigenlijk maar beperkt het geval, zegt Hub Ploem

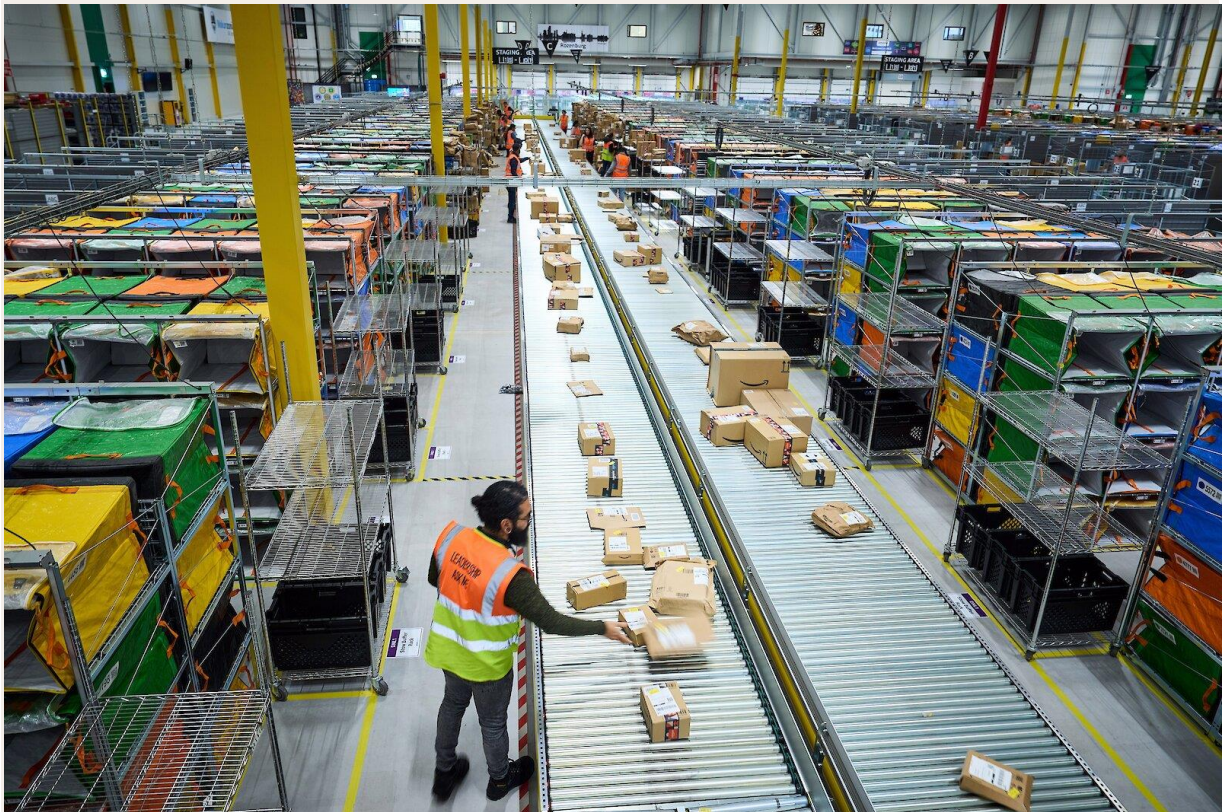
van Stec Groep. ‘Het is niet mogelijk hier een exact cijfer op te plakken, maar uit onze onderzoeken blijkt dat ongeveer een kwart van alle producten de grens over gaat.’

De enorme groei van die centra is het directe gevolg van e-commerce, de economie van ‘vandaag besteld, is morgen in huis’. Die vereist een strakke logistiek waarbij alle producten niet al te ver van de consument op slimme plekken voor het grijpen liggen. Goederen die vroeger verspreid over het land in magazijnen, loodsen en winkels lagen opgeslagen, zijn dus de distributiedozen in verdwenen.

Meer voorraden

Daar komt bij dat ook veel industriële bedrijven hun opslag hebben uitbesteed aan distributiecentra. ‘Ook ASML, het bedrijf dat Knot zo graag in Nederland wil houden, heeft een groot distributiecentrum’, zegt Ploem.

Het is dus niet zo simpel dat je heel gemakkelijk even een deel van de distributiecentra kunt afstoten, stelt Ploem. En dat wordt hartgrondig bevestigd door Evofenedex, de lobbyclub van verladers. ‘De maatschappelijke waarde van distributiecentra zit in het leveren van goederen aan consumenten en bedrijven, deze dienst is een onmisbare schakel in de keten’, zegt een woordvoerder. En zeker nu de geopolitieke spanningen toenemen is de trend in veel sectoren om eerder meer voorraden aan te houden dan minder.

Distributiecentrum van Amazon in Rozenburg.

Foto ANP

Wie de [undercoverreportage](#) leest die journalist Jeroen van Bergeijk in 2018 maakte over zijn vijf weken als uitzendkracht in het distributiecentrum van Bol.com, kan niet anders dan enige bedenkingen hebben. Naast de bitse werkomstandigheden die Van Bergeijk beschrijft (een ‘orderpicker’ loopt zo’n 25 tot 30 kilometer per dag voor een laag salaris en ziet amper zonlicht) valt vooral op dat het gemak waarmee spullen worden besteld en vaak ook teruggestuurd te groot is. Zeker in de kledingindustrie, waar het niet ongewoon is dat de helft van de verstuurde pakketjes weer terugkomt.

Dat is zeker een punt, erkent Ploem. Toch staat het aanpakken van de consumptiemaatschappij niet bovenaan zijn lijstje van maatregelen om de werkelijke kostprijs van distributiecentra terug te brengen. Die ziet hij veel meer in de robotisering die al volop gaande is. ‘Daarnaast ligt betere ruimtelijke ordening voor de hand en zijn pakhuizen die meer de hoogte in gaan logischer opties. En op dat vlak werken de overheid, provincies en gemeenten de laatste jaren ook aan nieuw beleid.’

Met medewerking van Serena Frijters